

2255

ПОГЛЕДЪ

НА

ИСТОРИЮ

СВЕ-СРБСКОГЪ ДРЖАВНОГЪ ПРАВА

У ТУРСКОМЪ ЦАРСТВУ.

= P19CpT 24. 1

Р19СрГ21.1

Бал. М.

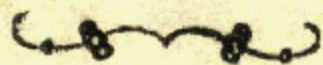
ПОГЛЕДЪ

НА

И С Т О Р І Ю

**СВЕ - СРБСКОГЪ ДРЖАВНОГЪ
ПРАВА**

У ТУРСКОМЪ ЦАРСТВУ.

У БЕОГРАДУ,

У Правительственной Книгопечатни.

1 8 6 0.

LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO

LIBRARY

319328

LIBRARY

ВИБЛИОТЕКА
Др. Г. Михайлова
ИЗДАНИЕ

ПРЕДГОВОРЪ.

Кодъ свою исторія, кое има сръбскій народъ, онъ ѿ, може се рећи, іошъ безъ исторіе. То признаю сви озбилъни књижевници. Неке су намъ епохе сасвимъ празне, неке неподпунъне, а неке замршене. Погрешака и хронологійски, и родословны и повестнички іошъ има много. Збогъ тѣи недостатка неки наши наученици живо пріонуше за радню исторійску, што ѿ сваке хвале и подпоре достойно. Али смо узалудъ очекивали да ма кои валяно претресе съ точке државногъ права ону епоху, коя се починъ царемъ Лазаромъ Грбляновићемъ а свршуе босанскимъ кралемъ Стефаномъ Томашевићемъ, то ѿсть: епоху вассалства народа сръбскога. Ако све пређашнѣ епохе побуђую у нама любопитство и народанъ поносъ, то у овой само можемо наћи неоцениме вредности за свой народный животъ,

II

одвећъ користну науку за будућностъ. — Исторія намъ казує борбе предака наши съ Турцима; али намъ неказує ясно чиме су се те борбе оконча- вале, и на чему смо остали съ побе- дительима нашимъ у смотреню држав- нога права. Мы ћемо дакле покуша- ти да подигнемо завесу, која јошъ са- свимъ покрива ту, у садашњъ доба, најважнјю страну исторіе србске. Са- да, кадъ сви побеђени народи истра- жую у старимъ рудницама исторійскимъ условія свогъ новогъ препорођења, вредно є да и мы преврнемо развали- не расуте намъ старе државе, те из- подъ њи извучемо и Србима и свету на видело стране њѣзине, коє су намъ целе оставлѣне, али коє су крозъ ве- кове по глупости и слабости нашої, а по сили туђой, остале затрпане, па и одъ насъ и света заборавлѣне. По- сао дакле къ коме приступамо чисто є исторійскій. Ово є свакоме Србину дужность савести, дужность, кою и мы ево испуњавамо. — Књѣжица ова пи- сана є јошъ за време Кримскога ра- та; и онда є у рукопису прошла некимъ

само лицама крозь руке; ерѣ преко-
мерна предосторожность нѣ допуш-
тала да се печата. Али одъ оногъ вре-
мена грађанска одважность све є већ-
ма и већма у насъ расла, те садъ из-
предъ нѣ изчезава та предосторож-
ность укорна коя насъ є осуђивала
на таянѣ онога што є найнужнѣ и най-
користнѣ да зна наше племе. Дао
Богъ, кои кара и милує народе, да
Србство и светъ дознавши што є за-
боравлѣно, увидивши што є очевидно,
упну се сходнымъ начиномъ осветити
потлачену правду повративши србско
племе у оно државно положенѣ коє
му законито иде међу границама Ла-
зарєво Томашевићеве државе, и у
комъ оно може бити и сизеренскомъ
двору и равнотежи европской одъ да-
леко веће услуге и користи него што
є у свомъ положеню садашнѣмъ.

Мы смемо овай гласъ подићи
садъ изсредъ Београда исто као што
є смео опеть за време Кримскога ра-
та гласъ нашему подобанъ дати се
чути усредъ Цариграда; ерѣ смелости
коя чисту законитость а законитымъ

IV

путемъ иште нема быти границе, као
годъ што не може быти ни пригово-
ра. Плашивци и шуталице никадъ ни-
шта недобише. Unicusique suum, сва-
кому свое, па миръ.

Бданъ Србинъ.

Почемъ є султанъ Орканъ около
половине четрнаестогаъ века освоіо
дарданскій полуостровъ, нѣгова држа-
ва сучелявала се са србскимъ цар-
ствомъ. Али ово царство, текъ осно-
вано, сруши се по смрти свога осно-
вателя, кои догађай олакша Осман-
ліяма даля завоеваня. Ови одъ тогъ
доба имађау да се боре само са осла-
бѣлимъ народима, имађаху само по-
манъ а често несложне државе да по-
кораваю.

Душановъ наследникъ, Урошъ V,
поредъ неискусне младости быяше и
одвећъ слабогаъ значая. За већу не-
срећу онъ наследи царство пространо
а засеяно семеномъ растройство. Сил-
ный Душанъ быяше обновіо погреш-
ку Великогаъ Александра поделивши
државу на голема наместништва. Иста
погрешка уроди и истый плодъ. По-
сле нѣгове смрти наместници видећи
на престолу млада и слабодушна вла-

даоца, сасвимъ подчинѣна вољи заповедливѣ матере, коя нѣи вреѣаше и гордошћу своіомъ и претежніомъ на-клоношћу къ Вукашину, одрекоше му сваку покорность, заратише међу со-бомъ, и деломъ посташе независни. Наместникъ акарнанскій бы првый, кои даде тай погубанъ примеръ. Нѣговимъ трагомъ скоро поѣоше наместници Тесалиѣ, Албаніѣ и Ерцеговине. Босна и Бугарска коначно се одцелише, а Грци са свое стране узеше више гра-дова. Урошъ, последний Неманићъ, присуствовавши жалостномъ позорю тога распаданя, бы наипосле убіенъ одъ Вукашина, кои пренесе на свою кућу царско достоинство.

Овомъ злочиномъ владоцу ние ни способность ни одважность оску-девала. Онъ се боріо непрестано съ Турцима, разбіо іѣ у великой одной битци побивши имъ до 30,000 людѣй, и тако могао ѣ одржати Македонію. Од-ма по той битци саюзи се съ краль-вима босанскимъ и бугарскимъ, и при-стане у крстоношку войну, кою онда быяше огласіо папа Урбанъ V. про-тивъ Турака. Али у логору, непазльи-

во чуваномъ изненада и ноћу нападнути Срби быше разбіени до ноге, а самъ Вукашинъ убіенъ у беганю одъ свогъ момка. Тако се на нѣму изврши Божія правда. Полѣ битке іошъ и данасъ зову Турци Сирѣшиндыги, то естъ, пораза сръбска.

После тогъ несрећногъ догађая више мањи княжева сръбски и бугарски не могоше другіе одржати свое области већъ по жалостну цену да плаћаю султанима данакъ и да поредъ нѣи воюю, а те се войне вођаху противъ други сународны княжева іошъ независны. Таково е условіе морао примити и Вукашиновъ синъ Кралъвићъ Марко, разглашенный юнакъ у народнимъ песмама тога времена. Али нападе на нѣга и изтера га изъ државѣ кнезь Лазаръ Грбляновићъ, кога властела сръбска после Вукашинове смрти поше на царскій престолъ изъ обзира и на вредность нѣгову и на сродство нѣгове жене Милице съ лозомъ Неманьиномъ.

Лазаръ I удне се да посаставля разтурено наследство душаново. Онъ

поврати царству Ерцеговину и еданъ део Далмаціє, одузме Мацарима Београдъ са целомъ облашћу мачванскомъ, и освои савъ мацарскій Банатъ. Границе нѣговомъ царству быяху одъ прилике означене Ядранскимъ моремъ и ланцемъ планина, кое раздваяю Ерцеговину одъ Босне, рекама: Дравомъ, Тисомъ и Моришомъ, Дунавомъ и Тимокомъ, а са источне и южне копне стране градовима Жарковомъ, Софіомъ и Велезомъ, Мирдитима и градомъ Баромъ. — Овака држава быяше іошъ доста пространа да се збогъ нѣ узнемирую Турци, па е они и нападоше год. 1375. Лазаръ се храбро браняше; али после предае Ниша, мораде заискати и добіе миръ подъ условіємъ да плаћа годишнѣ султану 1000 сребрны литара, и да му у войсци врши службу съ 1000 коняника. У исто време султаиъ е држао преговоре съ бугарскимъ кралѣмъ Шишманомъ, Лазаревимъ зетомъ и саюзникомъ; али овай у место данка уступи свою кѣерь победителю за жену.

По сведочби свою летописаца и христьянски и муамедански ово су прва условія васалства сръбскогъ народа, условія, коя нетреба да съума сметнемо.

Лазаръ, премда е точно испуњавао своя обвезательства, тежко їй е сносио, а тежко їй е сносила и сва властела. Сви скупа чекали су само прилику да їй се отресу. Та се прилика покаже. При обсади Коніяха у Азіи, Муратъ I. даде погубити неколико сръбски коняника што быяху преступили законе войничке стеге. Нъиови другари, вративши се дома, разпирише ярость по свему народу причанѣмъ начина коимъ е была погублѣна браћа нъиова. Лазаръ се даде занети; па іошъ видећи Бошняке, Албанце и Бугаре склоне да му се придруже, одрекне данакъ султану, и дигне на оружів около 100,000 людїй. Едно оделѣнѣ те войске тако разбів у предходномъ сукобу 20,000 Турака да одъовы само 5000 изнесе главе.

Султановъ везиръ Али-паша отвори великій ратъ окренувши се найпре

на Лазаревогъ саюзника, Шишмана. Овай по предаи Шумле и паденю Трнова, обколѣнъ и самъ у Никополю, запроси миръ; али садъ другчіе га не получи већъ на условія да се подвргне данку и преда Силистрію победителю. — Почемъ му є великій везиръ то срећно свршио, и тако обезбедіо му войсци десный бокъ, Мурать главомъ окрене се къ Србїи, водећи за собомъ до 300,000 людїй. Сукобъ се догоди у Юнію месецу 1389. године на полю Косову. Победа се найпре осмеваше Србима; али Вукъ Бранковићъ, оставши у решительномъ часу недѣлателянъ са своіомъ коньцомъ на десномъ крилу, реши победу Турцима на користь. На Косову изгибе цветъ властеле србске, погибоше оба цара, али ново турско царство постаде одтадъ утврђено у Европи.

Бранковићъ не добіе очекивану цену свогъ издайства; єрь Баязить, когъ турска войска извиче на истомъ полю за султана, потврди Стефану, Лазаревомъ сину, имаоство отчине државе подъ условіемъ данка одпре у-

говореногъ и воѣне помоћи, коя одъ иляде людій бы садъ повећана на 10,000. Узъ то Стефанъ мораде дати свомъ сизерену и наймлађу сестру Ми-леву за жену.

Условія дакле србскогъ васалства, састојећегъ се у данку и воѣномъ контингенту, осташе една и иста у суштини, само што контингентъ бы увећанъ. Овимъ условіяма подѣмчена є народу нашемъ Лазарева самоуправна и независна, премда платежна, држава; и почемъ условія иста небыше никадъ опозвана, то она осташе за свагда темель новогъ државногъ права србскогъ на балканскомъ полуострову. Доцнѣ, као што ћемо видети мало ниже, кадъ се смрђу Стефановомъ изкорени мушко колено Лазареве лозе а заступи га женско, султани пренеше на себе само владалачке повластице ове лозе; и то бы прво нѣино своѣвольно присвоєнѣ. Али є велике пакнѣ достойно да и то присвоєнѣ они не учинише у име каквогъ завоеваня или нове по-

годбе, већъ осниваюћи се само на своје женитбе са србскимъ кнегиняма. Изъ тога пада свакоме у очи ясна и необорљива истина, да се сами султани нису ни за што выше у Србији сматрали већъ за природне наследнике лозе Лазареве. Па башъ да є то нѣино сматранѣ и основано по себи а и примљѣно одъ Србаля было, шта бы одъ туда следовало? Следовало бы то да бы они само именовомъ заступили наше бывше народне владоце, управляюћи србскомъ државомъ по онимъ истимъ повластицама, по коима и ови управляху; то єсть: да бы поглавари турскогъ царства были у исто време и поглавари србскогъ кралѣвства, кое бы тимъ остало самоуправна независна премда платежна држава, имаюћи на челу истогъ државногъ поглавара когъ има и царство турско. — Тако бы было по исторіи, као што є толковаше самъ турскій

дворъ. Мы продужимо нѣнъ течай да
 е толкуемо съ нашегъ гледоточія.

Шишманъ не испунивши примлѣ-
 на условія бы нападнуть 1390 године,
 те лишень и живота и државе, коя
 постаде провинція турска. Али сръб-
 скій владалаць грозіо се помишляюћи
 да мора служити као орудіе покора-
 вая народа єднородны, те радо сту-
 пи у саюзъ христіянски князева, кои
 быяше скопчао противъ Турака Фран-
 цускій краль Кароль шестый, настоя-
 нѣмъ цара Ивана Палеолога. Пораза
 што претрпише саюзници кодъ Нико-
 поля примора Стефана да се опеть
 покори Баязиту, кои нехтеде или не
 могаше казнити га онако као што
 пре шесть година быяше казнио по-
 следнѣгъ бугарскогъ краля. — Одель-
 нѣ сръбско участвовало е доцнїе у ве-
 ликоу Ангорскоу битци између Тура-
 ка и Татара, и по сведочанству самы
 турски повестника показало е тако
 юнаштво да су му се дивили и сами
 Татари. У тренутку кои решаваше по-
 разу турску Стефанъ понуди султана
 да му са своіомъ коньницомъ прокрчи

путь крозь татарске гомиле, ков га окружаваху са свію страна. Али ви дећи га тврдоглаво упорна да остане у свомъ положеню, узме међу свое сина му Сулеймана, проюри као муня крозь татарску победоносну войску, и одведе га здрава и читава у Цариградъ. — После робства и смрти Баязитове заваде се три нѣгова сина око отчиногъ наследства. Стефанъ у споразумлѣнью съ царемъ Емануиломъ прогласи Сулеймана за наследника, и помогне савладати брата му Мусу. Али маометанскій владалаць заборавивши добротинства Христіанина, кои му быаше спасао и животъ и престоль, узме закланяти нѣгове супарнике, а особито кралѣвогъ брата, кои тимъ и получи половину сръбске државе. Стефанъ огорченъ приступи къ трећемъ Баязитовомъ сину, Махмету. Овай савлада Стефановомъ помоћу оба брата, и назове се великимъ султаномъ. — Овде нагађамо по исторіи да є и Стефанъ безплатежанъ, подпуно независанъ владалаць постао; али то іошъ неможемо известно казати. Онъ

искусивши и Махметову непризнательность умре год. 1427. Неимаюћи синова завешта престолъ Ћурђу Бранковићу, свомъ нећаку, следовательноно потомку лозе неманъине одъ женске стране.

Муратъ другій, Милевинъ унукъ, видећи лозу ове сръбске княгини а у исто време и султанке турске изкоренѣну, ступи на среду са поискаванѣмъ сръбскогъ престола. Тому поискаваню ниє било никаквогъ основа, еръ Бранковићъ такође быяше унукъ друге кѣри Лазареве, и то старіє. Иначе онъ имаѣаше престолъ по законитомъ завештаню послѣднѣгъ краля, докъ Милева не быяше донела никаквогъ права на отчинъ и братинъ престолъ своме мужу Баязиду. Ово є наше гледоточіє у овомъ предмету, и мислимо да є право.

У рату, кои се збогъ тога поведе, Бранковићъ дозове у помоћъ Мадаре, али ови мало срећни видећи се у томъ воєваню, уговоре примирѣ, а

Бранковићъ, оставлѣнь самъ себи, после неколико успеха поита заключити миръ, увекъ подъ онимъ првимъ условіемъ данка и контингента. Тако, по сведочанству Хамера и други повестника, султанъ одступи одъ свогъ поискаваня, признавши и правно и фактички лозу Бранковићеву за наследницу закониту државѣ Лазаревѣ, а тимъ и народу србскомъ право да има народне владоце и онда кадъ престане каква владалачка лоза.

Али ондашњи султани играху се по своіой ѣуди правомъ међународнимъ, и Мурать текъ после четири године нађе оцетъ неоснованогъ изговора да завойшти на Србію. Бранковићъ га умири давши му свою кћерь Мару за жену. Нѣговъ новый зеть спремаше се 1437. да нападне на Мацарску, па зайште одъ нѣга да му пропусти войску крозь Србію и по займи Смедерево за основъ военогъ деланя. Бранковићъ, опоменувши га

на уговоре, бы нападнуть, а Смедерево му обсађено. Одбієни Турци вратише се идуће године съ већимъ силама, узеше овај градъ, и ослепише у нѣму два затекавшя се Бранковићева сина, коє поведоше у робство. Чиняше се да Србія быяше за свагда пропала. Али нѣнъ владалаць быо є делателанъ и срдачанъ мужъ. Г. 1443. онъ уђе у свою изгублѣну државу съ войскомъ саставлѣномъ одъ Србаля, Маџара, Поляка, Влаха и Крстоносца немачки, делећи врховно Войводство са славнимъ Хуніядомъ. Потукавши изъ реда Турке у четири битке, пребаци іѣ на ону страну Софіє. У исто време албанскій юнакъ, Скендербегъ, ослобођаваше свою отачбину, и скопчаваше сношеня са Србима и съ Маџарима. Муратъ се побоя новогъ саюза христіянскогъ, реши се по што по то да одъ истогъ одвои Бранковића, те га понуди повраткомъ државе и синова, а спуштанѣмъ данка. Такова условія ишла су Бранковићу у рачунъ, те у договору съ маџарскимъ кралѣмъ онъ подпише миръ,

у коме су два најважніа чланка гла-сила овако: 1, сва Србія съ Ерцеговиномъ враћена є Бранковићу; 2, Ердель быће подъ сизеренствомъ Мацарске. — Овимъ є турскій дворъ по четвртый путь свечано признавао Србима самоуправну Лазареву државу.

Исте године у пркосъ положеной заклетви и протестаціама Бранковићевимъ Мацари погазише уговоръ мира, заратише съ Муратомъ и быше потучени у познатомъ бою кодъ Варне. Тадъ имъ Бранковићъ быяше одказао не само свое садѣйство, но и пролазакъ преко Србіє Скендербегу нѣиовомъ саюзнику. После четири године Бранковићъ опетъ не хтеде пристати у новъ саюзъ скопчаный противъ Мурата; на што Мацари, прошавши силомъ крозь Србію, съ нѣомъ поступише као са земљомъ непріятельскомъ.

Кодъ све верности Бранковићеве, наследникъ Муратовъ, Маомень другій, годину дана после завоєваня

Цариграда, обнови отчина поискаваня. По Дукасу и Хамеру онъ овако поручи старому Бранковићу: „Држава, у којој владашъ ние твоя, већъ е наследство Лазарева сина, Стефана, па припада мени по праву мое бабе, Лазареве вѣри. Могу ти оставити часть твогъ отца Вука и узъ то Софию. Ако одбѣшъ мой предлогъ ударићу на тебе.“ Али Бранковићъ небыяше човекъ, кои бы попуштао лако; па Махометь, поделивши на двое свою войску, обколи Смедерево и Островицу, два найважнѣя града и кралѣвства ключеве. Смедерево одржа се; кадъ споляшнѣи зидови быше му срушени; унутрашнѣя тврдинѣя одоле свима навалама непрѣятельскимъ. Али Островица у пркосъ храброй обрани, видећи свое зидове оборене до темеля, отвори врата Турчину подъ условіемъ да ће се посада градска слободно повући. Кодъ свега условія обсада бы обезоружана и заробљѣна. Махометь дигне се изподъ Смедерева и полазећи за Цариградъ остави Фирусъ - бега съ войскомъ у Крушевцу да задржава сав-

динѣне силе Србаля и Маџара, коимъ опеть управляху Бранковићъ и Хуняди, одъ скоро помирени. Ова двоица униште турску войску заробе Фирусь-бега и очистивши одъ неприятеля сву землю до преко Жаркова и Видина, обколе ова два града. Махометь бы принуђенъ миръ заключити и оставити Бранковића у мирномъ притяжаню нѣгове државе задоволяюћи се самимъ данкомъ одъ 30,000 ондашнѣи дуката. Храбрый деспотъ, тако се већъ зваху владоци србски, умре год. 1457. Тако преповеда Енгель и други повестици.

Изъ наведенога све еднако види се: 1) да су се султани упинjali само пренети на себе владалачко у Србији достоянство, то естъ, укинути народне владоце, а ни пошто засебину србске државе, о чему нема ни речи; (одъ найвеће е важности ово двоєразликовати међу собомъ); 2) да су се при томе све еднако држали неоснованогъ права коє извођа-

ху изъ свогъ сродства съ най-млађомъ кћери Лазаревомъ, коя никаквогъ права не имаше на сръбскій престолъ; 3) да су се подъ Махометомъ II условія сръбскогъ васалства свела на самъ данакъ, а военный контингентъ изостао е.

Бранковићевъ синъ и наследникъ, Лазаръ, умре у првой години владе свое, оставивши за собомъ єдину кћерку, коя быяше удата за Стефана Томашевића, сина краля босанскогъ Томаша, и жену Ёрину Палеологовну, кою прогласи за наследницу свою; Овде валя подробно и помњиво разпитати повестнике да бы се разумело како в сръбска круна съ главе посебны сръбски владалаца прешла владоцима босанскимъ на главу, те се сръбскій народъ јошъ єданпутъ, и то последнїй, видео савъ саєдинїнь у єдној држави.

Властела у Србији тежко є сносила да жена управля државомъ; те се подели на две стране. Єдна, и то яча, пристає узъ Ёрину, али подъ усло-

віємъ да ће она пренети своє влада-
 лачко достојанство на зета іої Тома-
 шевића. То быяше странка босанска,
 коя да бы іошъ болъ државу обезбе-
 дила стави є подъ покровительство
 Папе іошъ онда много значе҃негъ у
 Европи. Особитогъ є приме҃еня вред-
 но и велеважно: I, што є та дъ ма-
 царскій саборъ светчано при-
 знао босанскогъ кралъвића
 Томашевића за законогъ на-
 следника престола у Србіи
 уследъ нѣгове женитбе съ
 єдиномъ кѣри последнѣгъ
 законогъ сѣбскогъ владоца,
 умрлогъ безъ мужкогъ по-
 томства, уследъ уступлѣня
 Єрининогъ, и приволѣня ве-
 ћине властеле; II, што є То-
 машевићевъ отаць, іошъ вла-
 даюћій у Босни краль, То-
 машъ, узео на основу тогъ
 трострукогъ права насловъ
 „босанскогъ и сѣбскогъ кра-
 ля“ у найобширнїємъ смислу,
 оставивши изъ призрєня Єри-
 ну као свою у Србіи заступ-

ницу. — Друга пакъ странка властеле, слабо уздаюћи се у такову подпору кодъ турске све више и више напредуюће силе, нађе за паметніе тешніѣ пристати узъ султана одабравши Михайла Богоєвића, брата великомъ везиру Махмуд-паши, за другара Ђрини у управи. Ова странка смерала є на то да створи нову династію удаіомъ Ђрине за Богоєвића; али ова проникавши у нѣиову намеру а не трпећи Богоєвића, позове га къ себи у Смедерево, ту га затвори, па преда Мацарима.

На то властела турске странке, нешто видећи се коначно побеђена, а нешто да бы себе и државу заклонила одъ Махометовогъ гнѣва збогъ случая догодившегъ се съ Богоєвићемъ турскимъ любимцемъ, позове султана у помоћъ на тай конаць да се отресеу Ђрине, и да изподъ власти босанскогъ краля поврате србску државу у свое шаке. Ова є странка тимъ више мислила да може позвати Турчина у помоћъ безъ опасности за државу и нѣио врховно достојанство што

Махометъ давши Бранковићевой кћери, султанки Маря, кралѣвско издржаванѣ и столицу у Ясови, прогласи се за нѣногъ татора съ намеромъ да оживотвори нѣно право на отчинѣ юй престоль. Ни овде дакле султанѣ не излази самѣ на среду; већѣ тражи владалачко право султанке Маре, коя га међутимѣ, као годѣ ни Милева, не имаѣаше; ерѣ Бранковићѣ не быаше умро безѣ мужкогъ потомства, већѣ нѣгово врховно достоинство быаше и природнимѣ и законимѣ путемѣ прешло на нѣговогъ сина а Мариногъ брата, Лазара, и потомке нѣгове.

Али Махометѣ ние држао тако строга рачуна о праву, већѣ упуги се съ великомѣ войскомѣ на Србию, ужасно претећи и босанскому краљу. Овай увиђаюћи грабљиве намере Мацара налазаше се између две ватре; па промисливши да е болѣ едну часть него све изгубити угоди съ Махометомѣ да ће му предати Смедерево

већъ обсађено тако ако пусти Ђри-
 ну повући се у Маџарску съ нѣнимъ
 благомъ. Махометъ пристане, те уследъ
 заповести Томашеве Смедерево, ова
 стара столица Тривляна, која быяше
 два пута одолела войскама турскимъ,
 преда се садъ безъ одпора. — Срб-
 ско-турска партая одъ побеђене тимъ
 постаде победителька. Заповедници
 Вишеграда, Чернова и Бѣле Стене, кои
 су држали съ Томашомъ, видевши ка-
 ко овај слабо заступа нѣину странку,
 пређоше на страну противну и отво-
 рише, као годъ и великаши ове, вра-
 та свои градова Махомету. — Султанъ
 премда е као Маринъ тоторъ разши-
 ренимъ рукама примлѣнъ быо, ништа
 манѣ сумняюћи о постоянству саме
 Марине партае науми да е сасвимъ о-
 слаби и постави у ставъ како се већъ
 не бы могла одъ нѣга одбацити. На
 тай конацъ, имаюћи силу и землю у
 руци, погази нѣно право, и пошлѣ
 200,000 Србаля да се, као неки таоци,
 населе у опустошенимъ околинама Ца-
 риграда, па после тогъ насилногъ по-
 ступка, остави властелу да као и од-

пре државомъ управля у име Маре, те голе владалачке сенке.

Изъ наведенога изводе турски повестници, а по њима и доцни европски, да е држава Лазарева постала чисто провинція турскогъ царства. Али е довольно съ мало већомъ помњомъ проучити списове оновремены или мало касни повестника, као што смо томы покушали, да бы се осведочило да е таково заключенъ сасвимъ неосновано. Махометъ ние ступио у Србию као завоєватель, већъ као заштититель тобожногъ Мариногъ права и странке, коя, изгубивши Боговића, была е узъ Мару пристала. Њму су се као Мариномъ тотору градови своевольно и радо отворили безъ да су и санjali о каковомъ завоєваню. Земля е остала у рукама властеле самоуправне. Само е тадъ србска држава на површю изменѣна. На место законитогъ краля Томашевића дошла е незаконито Мара, и то не у власти владалачкой већъ голимъ именовъ. Махометъ е учинио два насиља; прво: што е 200,000 душа одправио за границу;

друго што е подъ сенкомъ Мариномъ управо пренео на себе владалачко достојанство Србіє, получивши оно, за чимъ в тежіо и отаць нѣговъ. Али одъ простогъ нарушеня права до завоеваня, одъ државе обезглавлѣне до провинціє огромна в дальина, кою само ниє могла опазити позната надувеность турски а лаковерность и небрижљивость многи христїански летописаца. Иначе и све то сбило се у єдној само части Лазареве државе; знамо да су сва Ерцеговина и Зета остале іошъ сасвимъ независне признавајући властъ србско-босанскогъ краля; знамо да изъ западне стране саме Србіє господа, коя се држала свогъ краля нападала е на господу, коя е држала съ Маромъ и са Султаномъ. Дакле дело Мухаметово было е чисто партайска стварь; почемъ Томашъ и ако е уступіо Смедерево, ниє натерао сина да се одрекне законитогъ свогъ права на Лазареву државу, кое будући светчано признато одъ єдне знатне државе као што онда быяше Мацар-

ска, па и одъ Папе, быяше прешло у међународно право европско.

Тако е дакле по Махометовомъ одлазку остало кралѣвство србско. У целости самоуправно, една му е страна признавала краля босанскогъ за поглавара, а друга султанку Мару и нѣногъ татора Султана за таковогъ. Како е таторъ постао фактично наследникъ, како се подъ доцнѣимъ султанима излизала мало по мало у Србији Мариной и сама автономія народа нашега то ћемо обелоданити почемъ најпре изпричамо судбину онога дела србства, кои е остао подъ Томашемъ.

Предаја Смедерева грозила е опасношћу и самимъ Маџарима. Боећи се даљи последица слабости Томашеве, они наумише да га уклоне. Нѣнове сплетке наћоше одзива у властолюбивой души младогъ Томашевића, кои на скоро постаде отцоубійца. Одъ тада очевидно Божіе проклетство паде на Босну, а постиже доцнѣе и Маџарску.

Како се гласъ о томъ злочинству разнесе по држави, велика страна срб-

ско-босанске властеле одрече сваку покорностъ новому краљу. И сама краљица — мати, да бы осветила смртъ свогъ мужа, позове Махомета да казни крунисаногъ убицу. Султанъ се не оглуши на тай позивъ, већъ дође, оплячка многе стране кралѣвства, и наложи краљу данакъ одъ 25000 дука-та. Краљица видећи да е у место кривца народъ самъ казниѣнъ, обузета грижомъ савести, очаяна, склони се у еданъ манастиръ у Риму, где бы до смрти свое кралѣвски одъ папе одликована.

Маџари увиђаюћи да ий Србо-бошняци не могу већъ заклањати поуздано одъ Турака, хтедоше добити у свое руке све градове босанске поредъ Саве, еръ то быяху ключевы и саме нѣкове државе. Томашевићъ ий уступи, као што и Томашъ быаше уступіо Султану Смедерево. За већу несрећу еданъ му братъ и сестра потурчивши се, почеше искати свой део очевине. Махометь, жеданъ злата колико годъ и власти, хтеде найпре наплатити одъ Томашевића оногодиш-

нѣй данакъ, па текъ после дићи на нѣга войну збогъ браће. Али краљ, кои є знао за нѣгове ратне припреме, данакъ му одрече; па пошлѣ свимъ оближњимъ владоцима и Папи поклицаре за помоћ. Но окромъ голы обѣаня ништа друго не добіє. У пролеће 1463 године бы доиста нападнутъ одъ 150.000 Турака, предъ коима иѣаше самъ Махометь. Бобоваць, најячій градъ у земљи, издржи кратку обсаду, па се преда издѣйствомъ свогъ богумилскогъ войводе. Краљ, кои се быо затворио са женомъ и благомъ у Яйцу, ніє се ни ту већъ безопасанъ сматрао, него се повуче у Ключъ. И доиста Яйце отвори врата Турцима безъ одпора. Ключъ осуєти за неко време све навале непріятельске; али краљ видећи да му ни єданъ саюзникъ не долази, а да дугъ одпоръ не быаше му могућанъ збогъ оскудице у храни, ступи у преговоре съ великимъ везиромъ Махмудомъ. Овай у име свогъ господара закуне се на корану 1) да ће краљ и нѣгова родбина имати простъ животъ и иманъ; 2) да ће

краль имати управу у Босни или где на другомъ месту, како то султанъ одреди. — На то Томашевићъ пође у логоръ Султану, кои, прикриваюћи своє крайнѣ незадовольство збогъ уговорены условія, покаже се съ нѣима задоволянъ само ако краль позове на предаю и све остале градове. Овай шта в могао већъ послушати? Съ друге стране братъ му, потурченякъ, кои є Султана пратио, расписомъ своимъ позиваше властелу у име Махометово да се преда ако жели сачувати и своя и државна права. У следству кральве заповести и братиногъ му расписа предадоше се за неделю дана више одъ 70 градова. Махометъ видећи се садъ господаръ целе државе, нађе за сходно да не поштеди србско-босанску властелу, као што быяше поштедио турско-србску у Србији, већъ дозвавши є на Благайско полъ подъ изговоромъ да ће потврдити нѣзина и земальска права, ту є даде своіомъ войскомъ окружити. Прво дело те грозне трагедіє бы уништенъ капитулаціє уговорене подъ заклетвомъ између в.

везира и краля: овај бы на месту посеченъ; а исту судбину искусиле стриць му и најзнатнии између велике господе. Обривши се за тымъ на осталу властелу, Султанъ іой загрози истомъ казни ако се не потурчи. Богумили, кои' е највыше было, присташе безъ великогъ устезаия; православни и римокатолици готово сви предпоставише смртъ. — На тай начинъ сръбско-босанска господа, чіе потомке іошъ и садъ видимо у Босни и старой Србији, потурчила се. Потурчила се не хотимице, већъ на превару и силу. Они одъ властеле, кои, бољ обавешћени о вредности турски обещаня, не хтедоше доћи на благајско пољъ, ово право духовно Косово за сръбскій народъ, чувши како су имъ тамо браћа прошла, побегоше неки у Маџарску а неки у Дубровникъ. Самъ простъ народъ съ потурченяцима остаде у земљи. 30,000 Босанаца быше узети у янџичаре, а потурченяцима остављена њина феодална права и подпуна самоуправа др-

жавна, само што у место отетогъ имъ навекъ краля моралоше примити едного везира кои, представляюћи чисто Султана, ніе се имао мешати у управу. Зато бы наложенъ потурченой али инакъ народной власти контингентъ военный, а христіянскомъ народу данакъ, подъ именемъ харача. — Кральвица — мати, коя гледаше изъ Рима ту несрећу свогъ народа, умре после 15 година, и остави Босну папи у случаю, ако се иъзвнъ потурченный синъ не бы повратіо у христову веру.

Махометь, получивши начиномъ тако вероломнымъ покоренъ Босне, нападе на Ерцеговину; али безъ успеха. Ова се држава одржа слободна све до 1498., кадъ е султанъ Баязитъ другій покори и придружи къ Босни съ истимъ правима. Съ Ерцеговиномъ паде последня држава старогъ сръбскогъ кралѣвства, кое е траяло око 700 година, а преко 100 година закланяло западну и южну Европу одъ турске силе. Самъ господаръ Зете, из-

губивши своє пределе у равници, одржа се свагда независанъ у гудурама црногорскимъ, а мала дубровачка република до скоро на мору. —

Шта се види изъ наведене повести? да ли су провинціє србскога краљства доиста постале просте провинціє турске, као што то разтрубише мусулмански повестници? да ли су у овимъ провинціјама судили османлїйски судіє, или османлїйски чиновници купили данакъ одъ народа, одправляли полиціомъ и митницама, а османлїйска војска была у посади, као што є све то постояло у Бугарској и у провинціјама грчкимъ, сабљомъ, безъ уговора, покоренимъ, а у Цариграду усредоточенимъ? ништа одъ тога. И у Србији и у Босни видимо све то у рукама народне властеле, која остає самоуправна подъ првимъ условіјама наметнимъ Лазару одъ давка и воєногъ контингента. Само поредъ тога видимо како є политика султанова узъ превагу и насиліє ступала донекле стазомъ узурпаціє на земљишту србскога пра-

ва. И Мурать другій и Махометь те-
жили су постоянно за тимъ да кодъ
србске државне засебине обезглаве
нашъ народъ наметнувши му се сами
за владоце. То є овай последній и
получіо: получіо є у Србіи покривши
се сенкомъ султанке Маре, а у Босни
безъ прикриваня, на очиту силу. Да бы
ту свою узурпацію обезбедіо извуко
є изъ Србіє 200,000 душа, али є вла-
стели поредъ самоуправе оставіо ве-
ру; у Босни пакъ смео є и далъ по-
ћи; ту є узео 30,000 мужки глава, а
оставляюћи самоуправну властелу, по-
турчіо ю є. — Изъ ове разлике у ве-
роисповедной судьбини властеле србске
и босанске родила се временомъ раз-
лика и у судьбини самоуправе држав-
не овы двею земаля, коя се управа
подъ потурченомъ властеломъ боль о-
држала у Босни, докъ є подъ христі-
янскомъ у Србіи, све више и више
падала.

Овде се гаси луча повестничка
оставляюћи све до данась и насъ и
странце у дубокомъ мраку, у кому се
и понятіє изгубило дальшой судьбини на-

рода нашего. Али, ако странци немогу мы можемо ту судбину разяснити при краткимъ блесковима, кои намъ кадкадъ крозь векове севаю, и по троговима кои се до данашњи дана у народу неизгладише.

Смрћу султание Маре изчезла є у свой Срби и сенка народны владоца. Наследница Махометови наследише и туторство овога султана надъ Лазаревомъ државомъ. Почемъ су є ратовима и изселѣњима сасвимъ ослабили, могли су свое туторство у нѣой упражнявати како су годъ хтели. Као државни поглавари имали су право раздавати у држави земљь и господштине исто као што їй раздаваху и стари кралѣви наши. Они су то право єдивномъ хитриномъ употребили да бы у Срби и народну и христїанску самоуправу подкопали. Бы ли се претргло мужко колено каквой властеоской породици, султани бы своевольно даривали нѣна добра каквомъ заслужномъ Турчину са стране; бы ли какавъ властелинъ пао у основано или неосновано подозрєнъ, странъ Турчинъ одма

бы га у господштини заступіо; бы ли се у свађи заратила два властелина, султани бы посредовали увекъ са штетомъ єднога, а гдегодъ и обадва, на место кон' нашло бы се двое туради да се постави. Тако се мало по мало међу христїянску народчу властелу увукла страна мусулманска, коя населяваше поредъ Христїяна и османліє на свое землѣ, па не хотевши се подвргнути христїянској власти домородаца, све већма и већма парализирала є народну самоуправу. Ове две властеле нису могле на тай начинъ дугото остати єдна према другой. Султани су свагда и свакояко ишли на руку Турској, коя се наипосле тако осили да могаше не само мерити се са христїянскомъ но и презирати є. Несносно є было народной господи остати у такомъ положенію. Многи се съ тога потурчише, многи изселише у Мацарску. То намъ є правый ключъ оны великій изселѣня србски', коя є Патріархъ Црноєвићъ заключіо; то намъ є такође и ключъ населяваня

правы османлія по предели-
 ма нашимъ. — Неки одъ ниже вла-
 стеле, кои се не хтеше ни потурчити
 ни изселити, осташе у земљи преда-
 юћи се пониженю своме, и упражня-
 ваюћи оне самоуправне повластице коє
 су имъ иноверци страни и свои хтели
 оставити. Они су ипакъ морали стоя-
 ти увекъ на опрезу, быти у непреста-
 ной скоро борби съ турскомъ госпо-
 домъ. Одтуда онай у песмама
 нашимъ вечитый, съ Турцима
 бореій се а Христіане бра-
 неій, Кралъвићъ Марко, у
 коме є крозъ дуго време сва
 та властела уособлѣна; одту-
 да доцніє они христіански ю-
 наци, кои имаю велике куле
 и дворове, сійны хальина и
 оружя, много блага, кои не-
 кадъ дижу войску на Турке,
 некадъ имъ иду у сватове, не-
 кадъ се съ нѣима и срађаю, и
 коємы држимо за измишлѣне
 народомъ витезове, єрѣ, из-
 губивши сваку свестъ она-
 шемъ првобитномъ положе-

ню, не помямо како е тако што
 могло быти у Турской; одту-
 да су најпосле они христіян-
 ски кнезови съ породичномъ
 наследномъ власти, коє е по-
 кретъ нашъ одъ 1804 године
 іошъ затекао у земљи. Све
 су то были потомци старе властеле
 оставше кодъ куће. Кнезови особито
 сачували су последнѣ остатке самоу-
 праве народне, купећи сами данакъ
 по кнежини своіой, судећи у ньой,
 представляюћи и заступаюћи народъ
 кодъ царскогъ у земљи везира. Та-
 ковы кнезова наследны ни е
 нигде было изванъ Лазареве
 државе по осталој Турской.
 Кнезь Мирдитскій зависећій некадъ
 одъ Србіє и садъ е іошъ на пола не-
 зависанъ; ововремени европски пут-
 ници нашли су у више предела нашъ
 народъ іошъ скоро слободанъ и диви-
 ли су се тому. А шта е то? то су
 све трагови првобитне све-
 народне автономіє. У име чега
 по провинціама србскимъ и сама тур-
 ска господа често е одрицала савр-

шену покорность султанима? у име чега кодъ царскогъ везира, седећегъ у Београду, Даје су са Србиомъ сами управљали и не осврћући се на тогъ везира, па најпосле и живота лишивши га? све у име оне христјанской старой властели дате автономіе, које су се они сматрали за законите наследнике.

Па кадъ е то тако стаяло, могли се покрети христјански у Србији одъ 1804 и 1815 назвати буномъ? шта су захтевали ондашњи кнезови и други стојећи на челу народа? захтевали су да се самоуправа, која е порекломъ дата Христјанима а никадъ имъ посление была изрикомъ одузета, Христјанима и поврати; захтевали су да се влада, лукавствомъ потурчена, охристјани, да дело насиља буде изменѣно деломъ законитости; следовательно оно никаква буна није была, већъ проста и чиста рестаурація Лазареве државе, премда у тешкимъ и политичкимъ и земљописнимъ границама. — Тако е србство пострадао и опетъ

се одъ части подигло у Мариной Ср-
бїи: А садъ вратимо се на Босну да
видимо како му є тамо было у овой
епохи повестничке таме.

Обезглавлѣнъ народно-државно
и потурченъ самоуправе, коє су Сул-
тани полагаюмъ хитриномъ произ-
вели у Србїи, почемъ су то одма у
почетку оделотворили у Босни нїє имъ
у овой последнѣй ни требало она
средства употреблявати, коя су упо-
требили у првой. Босанска властела,
будући сва потурчена, нїє се лако мо-
гло међу ню увлачити нову османлій-
ску властелу. Тимъ є прва остала чи-
ста одъ сваке смесе, и была у станю
успешно бранити самоуправу земаль-
ску. Везири царски седели су у Босни
не мешаюћи се у ту управу, и само
Султана, као босанскогъ краля, пред-
ставляюћи; а потурчена властела ку-
пила є одъ народа подчинѣногъ да-
накъ и предавала га везиру; у ратно
пакъ време дизала є о своемъ трошку
войску султанима у помоћъ. Дакле за
самоуправу земль давала є данакъ
и военый контингентъ, оста-
юћи према Турскомъ царству
у правомъ станю васалства.
То є пре неколико година дало пово-
вода Ципріяну Роберу поуздано за-
ключити да Босна сачинява за себе

у турскомъ царству праву републику. Онъ е видео дело, али нїе знао одкуда долази. Но у време кадъ онъ писаше та е република была већъ доста произрешетана. Властела босанска непаметно е поступала; тлачила е христїяне, а ови се тужили везирима. Султани, већъ доста ослабљени, съ єдне су стране зазорно гледали на силу те властеле, а съ друге бояли су се да страдаюћи христїяни не почну се бунити или тежити къ суседнимъ христїянскимъ силама, коє су съ Портомъ често ратовале. То е произвело трвенъ између босанске властеле и Султана. Ови су подъ изговоромъ да олакшаю христїянима, укидали властели одъ самоуправе, а властела е бранила самоуправу оружіємъ у руци. При свемъ томъ ова имъ е све виша пропадала и нїна скоро коначна пропастъ окончала се воєнимъ у Босни походомъ Омеръ-паше. Властела е подъ нїмъ изгубила државне повластице, а одржала само личне; изгубила е самоуправу, а одржала землѣ съ феудалнимъ правомъ. Народъ се србскій радовао удару претрпљеномъ одъ босански потурченяка, радовао се мислећи да ће тимъ бити лакше у будуће тамошньою христїянскою му браћи; али у ствари имао е узрока само

жалити; єрѣ христїанима не бы ни за
 длаку олакшано, а Босна у лицу
 властеле изгуби сва кїй свой
 политичкїй значай. Турска на-
 турена іой вера, коя іой є у прошла
 времена много користовала да се одр-
 жи, садѣ іой већь ніє помогла, а од-
 садѣ може іой само одмоћи. Тахирѣ-
 паша кои, да бы є ублажіо збогѣ гу-
 битка права политички, повећа іой
 право феудално натуривши христїани-
 ма трећину у место старе десетине,
 тимѣ ю є само довео у незгоднїє по-
 ложенї; єрѣ христїани опиру се тре-
 ћини, а турска властела упинѣ се лу-
 до да є одржи; па то найпосле могло
 бы доћи до таковы заплета да бы ве-
 лике європске силе на основу париз-
 когѣ уговора морале посредовати из-
 међу христїана и властеле, те овой
 одузети и само феудално право, а
 силомѣ завести подѣмченый одѣ нѣи
 танзиматѣ у Босни. Али то у свомѣ
 незнаню не увиђа ондашня турска го-
 спода, већь тера макѣ на конацѣ. Да
 є у нѣой было іошѣ и зрачка пређаш-
 нѣ свести она бы се была за време
 Омерѣ-паше найпре међу собомѣ до-
 говорила и у свой земли сложила, па
 одѣ себе христїанима олакшала; бы-
 ла бы за тимѣ ономѣ истомѣ лакош-
 ћу, коіомѣ є за свою користѣ прими-

ла турску веру, повратила се опетъ на христіянску, да коначно задобіе по-веренъ христіяна, па съ њима заедно даде одпоръ противнику, кои тадъ быо бы се нашао у савршеной немогућности да іой одоле. Тако бы се была обновила у Босни христіянска самоуправа, а можда и Томашева држава, у којой бы ондешня господа была остала оно што є свагда и была; а овако іой є суђено да се іошь неко време гони съ христіјанима, презаюћи при свакидашњој опасности или да буде уништена, или да изчезне у магли танзимата, у којой ће морати нај-после све изгубити.

Ово є плодъ наши помєљиви истраживаня по летописима странимъ и домаћимъ о политичкомъ праву народа србскогъ на балканскомъ полуострову. Почемъ смо ова истраживаня учинили савестно чуваюћи се одъ сваке родолюбиве обсене, то смемо слободно рећи да су иста неопровржна, и готови смо бранити ій противъ свакога, кои бы предузео довести у сумњу истину засецаюћу у живаць нашегъ прошлогъ и будућегъ народногъ живота. Ова є истина света за србство, и бранићемо є као светиню србску. Она ніє непозната ни турскимъ наученицима. Турска ценсура пропусти-

ла є похвалномъ савестношћу у светъ за време рата кримскога; и мы неможемо поузданіє заключити наша страна већъ изводећи изъ „Journal-a de Constantinople“ сведочанство и признанъ истине кою смо одкрили. То признанъ одъ речи до речи гласи овако:

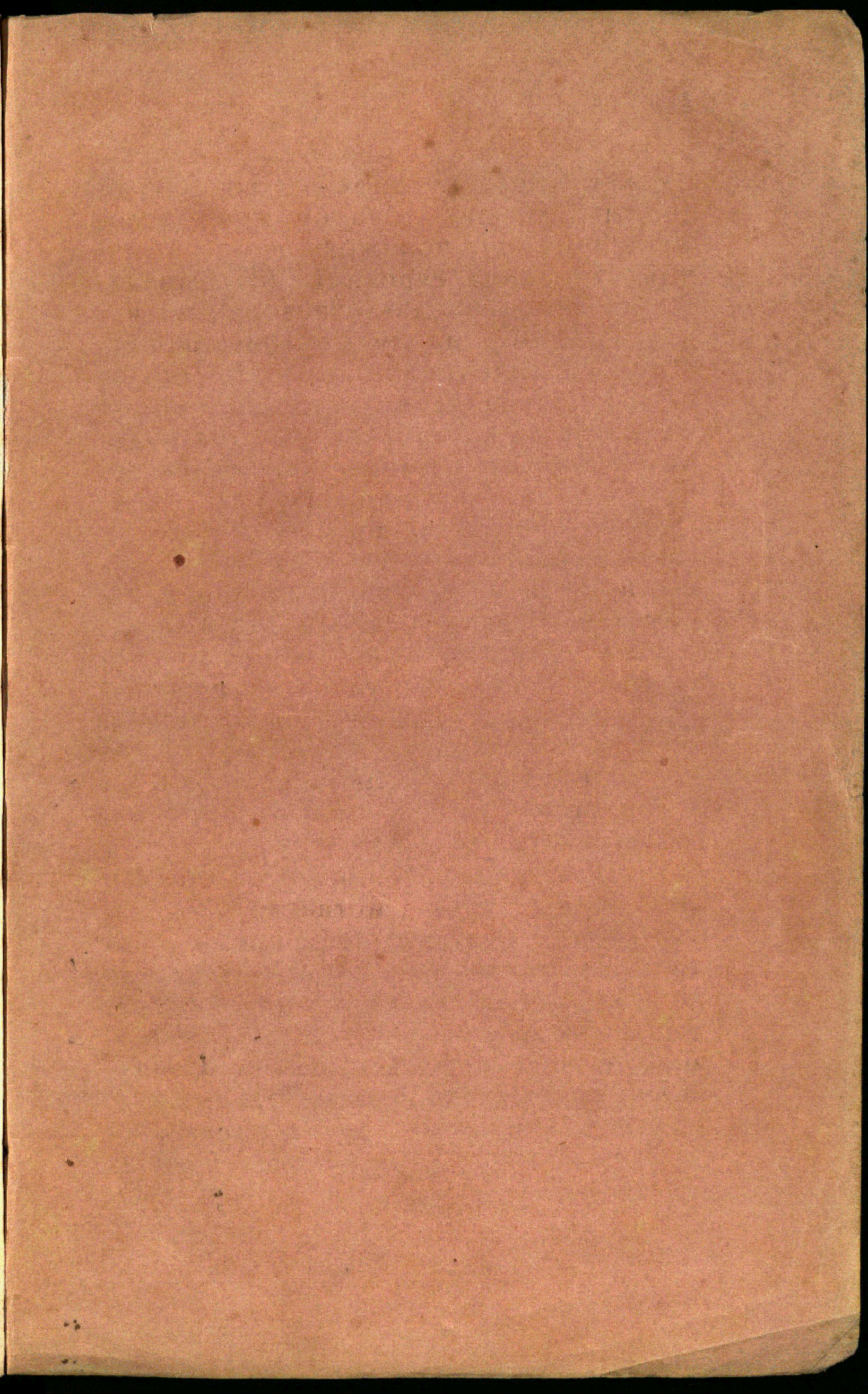
„Народъ Србскій, кои се после
 „крваве столѣтне борбе предао услов-
 „но по већој части, получио є после
 „Румуна найвећа права. У Србији до
 „времена Караџорђевогъ сва готово
 „срезка управа была є у рукама кне-
 „зова наследны, потврђены царскимъ
 „бератима; јошъ и садъ види се сен-
 „ка тій кнезова христјански у Босни,
 „у Македоніи и Албанији србској. Надъ
 „њима стояше стара народна аристо-
 „кратија, која, потурчивши се, одржала
 „є право аутономіе подъ председа-
 „тельствомъ и надзоромъ везира или
 „султански заступника посланы изъ
 „Стамбула.“

Ове речи, писане съ очевиднымъ уздржаванѣмъ, заслужую найвеће признанъ, и имаю велику важность, што су їй, и такове какве су, свету донеле саме полузваничне новине турскогъ правительства. Мы ћемо пакъ на њи приметити, да є Србскій народъ получио уговорима иста права која и румунскій; а што є овај боль него мы

одржао своју аутономију, то одтудъ долази што онъ, будући манъ изложенъ по свомъ положенію топографичномъ ударцима турскимъ, ніе было лишень свои' народны кнезова, нити є имао несрећу да му се аристокрація а тимъ и самоуправа потурчи, па ніе ни искусіо природне последице коє су нама одтудъ произтекле. Европа видећи Румуне са своіомъ христіанскомъ владомъ, са христіанскомъ аристокраціомъ и кнежевима на челу, ніе могла ни за часъ посумняти о самоуправности њиной; кодъ Србаля пакъ видећи, у место бывши кралѣва, султанове везире, у место христіанске аристокраціє и управе, мусулманску, а незнаюћи изъ ближе како то стои, морала є узети привидность за истину, и заключити по летописцима турскимъ да є кралѣвство србско постало провинція турскогъ царства.

Ништа манъ привидность пре или после пада предъ истиномъ; право, као годъ и ова, ако се за време и савіє подъ силомъ, најпосле исправля се и вечито остає, ерѣ носи на себи Божіи благословъ; а право целокупногъ народа србскогъ єсть: „Самоуправа христіанска подъ народнимъ владоцима, кои су султанима васали.“

2253

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P 19 Ср I 21.1